

بررسی توسعه کشاورزی در

استانهای مختلف ایران

■ محقق: دکتر نعمت‌اله متین

دکترای اقتصاد، تحقیق در کشاورزی ایران، مدرس دانشگاه

■ مقدمه:

مطالعه نابرابریهای اقتصادی اجتماعی، فرهنگی و سیاسی در میان گروهها، قشرها و اقوام و نیز بین مناطق مختلف جغرافیایی یا تقسیمات سیاسی در هر کشور، یکی از ضرورت‌های لازم و بنیادی برای برنامه‌ریزیها و اصلاحات در جهت تأمین رشد اقتصادی و عدالت اجتماعی است. این بررسی باید در همه بخشها، بخصوص در بخش اقتصادی و از آن جمله در بخش کشاورزی به طور جداگانه صورت گیرد.

بدون شک برای کشور در حال توسعه "ایران" توسعه اقتصادی مناسب، اما متوازن با مناطق، به منظور تعدیل درآمد سرانه و فقرزدایی امری ضروری است که این خود باعث جلوگیری از مهاجرت‌های بی‌رویه خواهد شد و مجال برنامه‌ریزی را به مدیران مملکتی خواهد داد، تا جامعه در میان مدت و بلندمدت به اهداف توسعه برسد، در عین حال به خاطر منابع محدود، باید در حفظ و استفاده طولانی از منابع موجود نیز، به نفع نسل‌های آینده، کوشش نمود.

نابرابری در ایجاد امکانات و تسهیلات برای توسعه صنایع و کشاورزی در مناطق مختلف، رشد اقتصادی ناموزنی را سبب می‌شود که در نهایت باعث بوجود آمدن تعدادی مراکز رشد یافته گشته، در حالی که نواحی محروم از این گونه امکانات و امتیازات بهره‌ای نبرده، در نتیجه توسعه نیافته و عقب افتاده، باقی خواهند ماند. پدید آمدن فرصت‌های اشتغال بیشتر در نواحی رشد یافته، منجر به اختلاف در درآمد سرانه ساکنین آن نواحی گشته که این خود یکی از انگیزه‌های قوی مهاجرت می‌باشد. بنابراین جهت ایجاد توسعه متوازن و حفظ تعادل در اقتصاد و جمعیت، برنامه‌ریزان و مدیران باید توزیع همگن امکانات و تسهیلات را، اساس برنامه‌ریزی خود قرار دهند تا در نهایت به رشد متعادل و از پیش تعیین شده، نایل آیند.

دربیان روشن‌تر مسایل فوق، کوشش به عمل می‌آید تا به طور مختصر نابرابریهای کشاورزی را در استانهای مختلف ایران، مورد بررسی قرار گیرد. لازم به ذکر است، مشکلات و نابرابریهای کشاورزی، تنها

به کشور ایران محدود نمی‌شود، بلکه در حقیقت مشکل جهانی است که گریبانگیر کشورهای مختلف از قبیل شوروی سابق، ایتالیا، اسپانیا، امریکا و همچنین کشورهای در حال توسعه نظیر هندوستان، تایلند و ایران می‌باشد.

در پایان این مقدمه خاطر نشان می‌سازد، عوامل مهمی که باعث اختلاف در توسعه مناطق مختلف می‌باشند عبارتند از:

- ۱- موهبت‌های طبیعی از قبیل آب و خاک، هوا، میزان بارندگی، جنگل‌ها و سایر منابع و شرایط طبیعی
- ۲- میزان سرمایه‌گذاری.
- ۳- مدیریت یا کارفرمایی.
- ۴- کیفیت نیروی کار.

علاوه بر عوامل فوق، عوامل دیگری نیز، ناهماهنگی در توسعه مناطق را ایجاد نموده، که لازم است برای روشن نمودن این بحث، با استفاده از داده‌های آماری، به بررسی و تحلیل توسعه کشاورزی در استانهای مختلف ایران پرداخته شود.

قابل قبول، نقش حیاتی ایفا می نمایند.

■ میزان تولیدات کشاورزی در استانهای مختلف کشور

با توجه به تنوع در نوع آب و هوا و اقلیم و سایر عوامل مؤثر در کشاورزی ایران، کشت تمامی محصولات مورد نیاز جامعه، در تمامی استانهای کشور امکان پذیر نمی باشد. براساس تقسیمات جغرافیایی، ایران دارای ۲۵ استان بوده که در اکثر این مناطق امکان تولید گندم، جو و پیاز وجود دارد. همچنین سیب زمینی و حبوبات در ۲۴ استان کشور قابل تولید است و این در حالی است که چغندر قند فقط در ۱۹ استان کشور و پنبه، دانه های روغنی و برنج تنها در ۱۵ استان قابل کشت می باشد. آمارهای منتشره از سوی وزارت کشاورزی، طی سالهای ۱۳۶۰ الی ۱۳۶۵، نشانگر چنین واقعیتی است. به عنوان نمونه جدول شماره ۱ تولید چغندر قند را در ۱۹ استان کشور، طی سالهای ۶۰ الی ۶۵ نشان می دهد و برای روشن نمودن بهتر مطلب، جدول شماره ۲ مجموع زمینهای زیرکشت، تولید، میانگین سطح زیرکشت و تولید و بازدهی در هکتار این محصول را،

مناطق پاسخگو باشد. میانگین بارندگی در ایران حدود ۲۶۰ میلیمتر که اگر آنرا با میانگین بارندگی جهان که حدود ۸۶۰ میلیمتر است، مقایسه کنیم، در حدود ۱/۳ این معدل خواهد بود. به همین دلیل، درصد زمینهای آبی و بهره برداری از منابع آب در کشاورزی کشور، مختلف می باشد، و در عین حال در چندین استان کشور نواحی عظیمی را بیابانها تشکیل می دهد. حدود ۱۰ درصد از مناطق جغرافیایی کشور، قابل کشاورزی است که چنین مناطقی نیز در استانهای مختلف به صورت پراکنده وجود دارند. البته بجز تاثیر امکانات طبیعی که در زمینه های رشد و توسعه منطقه ای موثر می باشند، بازدهی کشاورزی را باید در رابطه با سایر عوامل، از جمله بکارگیری سرمایه یا تکنولوژی های نوین از قبیل بذر سالم، ماشین آلات کشاورزی، انواع مختلف کودهای شیمیایی و سموم دفع آفات، نیروی کار ماهر و متخصص برای آموزش، تحقیق، ترویج و نیز در یکپارچگی اراضی و سایر مسایل اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی دانست. چراکه مجموعه چنین عواملی در افزایش بازدهی در کشاورزی، بخصوص در ایجاد کشاورزی مدرن و

■ علل اساسی عدم توازن توسعه کشاورزی در مناطق مختلف ایران:

با توجه به تحقیقات به عمل آمده، ایران از نظر آب و هوا، درجه حرارت، رطوبت و همچنین میزان بارندگی، دارای شرایط خاصی می باشد. به عنوان مثال؛ حدود ۱/۳ بارندگی کل کشور در شمال ایران وجود دارد که این میزان تنها به ۸ درصد از خاک کشور تعلق دارد. از طرف دیگر حدود ۱/۳ میزان بارندگی نیز در قسمتهای مرکزی ایران صورت می گیرد که باید نیاز ۵۰ درصد از خاک ایران در آن

جدول شماره ۱ - تولید چغندر قند در استانهای مختلف ایران طی سالهای ۶۱، ۶۲، ۶۵، ۶۶ واحد "هکتار"

استانها	سطح زیرکشت در سال ۱۳۶۱	تولید در سال ۱۳۶۱	سطح زیرکشت در سال ۱۳۶۲	تولید در سال ۱۳۶۲	سطح زیرکشت در سال ۱۳۶۵	تولید در سال ۱۳۶۵	سطح زیرکشت در سال ۱۳۶۶	تولید در سال ۱۳۶۶
آذربایجان شرقی	۶۱۴	۱۰۲۶۵	۳۵۰۰	۱۰۵۰۰۰	۲۲۴۲	۴۰۰۰۰	۲۷۵۰	۴۷۲۸۰
آذربایجان غربی	۳۱۶۵	۷۳۴۶۷	۸۶۳۷	۲۲۳۵۲۲	۶۶۶۷	۱۹۵۴۴۲	۶۳۲۱	۴۷۵۴۴
اصفهان	۱۱۵۰۹	۳۶۷۶۲۹	۱۵۳۸۰	۴۸۹۰۹۰	۱۸۰۰۰	۲۶۴۳۵۰	۱۰۶۲۹	۳۱۴۵۵۲
باختران	۶۰۱۶	۱۵۲۶۵۹	۸۶۲۴	۲۰۸۶۹۰	۶۸۵۰	۲۱۳۱۲۹	۳۲۴۱	۲۲۱۹۲۳
تهران	۵۱۳۰	۸۰۲۰۰۰	۲۶۰۰	۴۰۰۰۰	۱۹۸۵	۴۳۴۲۴	۲۰۰۰۵	۴۴۰۶۸
چهارمحال و بختیاری	۱۹۵۰	۱۶۱۷۰	۲۳۰۵	۴۱۳۱۰۰	۱۸۰۰	۱۴۰۶۷	۱۰۰۰	۱۴۶۲۳
خراسان	۶۵۰۰۰	۱۴۵۰۰۰۰	۷۹۴۴۰	۱۸۵۸۰۰۰	۵۹۶۷۴	۱۵۶۲۴	۶۲۶۷۸	۱۵۲۹۴۹۶
خوزستان	۱۲۰۰	۱۹۲۰۰	۲۲۰۰	۶۸۰۰۰	۲۷۰۰	۸۳۱۲۸	۴۰۵۰	۱۷۵۳۵۷
زنجان	۴۵۵۰	۹۱۰۰۰	۵۸۰۰	۱۳۵۰۰۰	۴۴۰۰	۱۳۷۳۴۸	۴۱۶۱	۱۰۱۶۳۰
سمنان	۱۴۷۰	۳۲۴۰۰	۲۰۰۵	۴۵۸۸۰	۴۳۸۷	۱۰۳۷۰۰	۳۴۱۸	۷۷۱۸۱
فارس	۲۳۹۱۷	۳۳۹۶۹۸	۳۴۱۰۰	۷۰۷۶۰۴	۱۵۹۴۶	۴۷۵۰۲۶	۲۷۸۵۳	۶۵۹۲۸۱
کردستان	۹۰	۱۱۵۰	۱۰۵	۱۸۱۶۸۰	—	—	—	—
کرمان	۵۷۸۵	۱۳۱۵۷۵	۴۰۶۵	۳۹۴۳۰	۲۵۵۰	۸۹۵۳۱	۳۷۵۳	۹۵۱۳۶
کهگیلویه و بویراحمد	۳۶۴	۶۳۴۴	۹۷۰	۱۷۵۴۷	—	—	—	—
لرستان	۱۸۰۳	۳۲۴۵۲	۲۱۸۵	۵۰۲۵۵	۲۶۳۰	۶۹۴۴۴	۳۱۷۳	۷۹۹۳
مرکزی	۱۷۰۸	۲۹۴۵۰	۲۹۹۲	۵۳۷۶۱	۱۷۱۱۵	۲۹۶۵۸	۱۵۷۳	۲۸۴۶۴
همدان	۶۱۹۵	۱۱۷۷۰۵	۶۱۸۰	۱۴۴۰۷۰	۱۲۸۹	۴۸۷۷۱	۳۲۱۸	۶۷۴۰۱
یزد	۲۰۰۰	۸۰۰۰۰	۱۴۰۰	۳۵۰۰۰	—	—	—	—

طی یک دوره نشان می‌دهد. اگر آمارها را مورد بررسی قرار دهیم، تفاوت بازدهی و استفاده از سطح زمینهای زیرکشت در استانهای مختلف، بطور روشن بیان گردیده است.

از طرف دیگر، برای یافتن علل بازدهی کم و سایر مسائلی که باعث سطوح مختلف توسعه گردیده است، استفاده از عوامل و نهاده‌های تولید کشاورزی در استانهای مختلف، در جدول شماره ۳ نشان داده شده است. در این بررسی، میانگین کل را عدد ۱۰۰ در نظر گرفته، میزان نهاده‌ها و عوامل مختلف در هر استان را با میانگین کل ۱۰۰ مقایسه نموده، برای این بررسی از متغیرهای زیر استفاده شده است.

۱- نیروی کار بکارگرفته شده در هر هکتار

● جهت ایجاد توسعه متوازن و حفظ تعادل در اقتصاد و جمعیت، برنامه‌ریزان و مدیران باید توزیع همگن امکانات و تسهیلات را، اساس برنامه‌ریزی خود قرار دهند تا در نهایت به رشد متعادل و از پیش تعیین شده، نایل آیند.

۲- استفاده از ماشین‌آلات کشاورزی در هکتار

۷- ارزش ناخالص تولید در هکتار

۳- مصرف کود در هکتار

۸- درآمد ناخالص برای هر کشاورز

۴- استفاده از سموم در هکتار

۹- اعداد واقعی برای هر یک از متغیرها در سال

۵- میزان وامهای دریافت شده

۱۳۶۰ در جدول شماره ۳ نشان داده شده‌اند. اینک

۶- درصد زمینهای آبی در هر استان

به طور مختصر به بررسی متغیرها پرداخته می‌شود.

جدول شماره ۲- سطح زیرکشت چغندر و تولید کل میانگین بازدهی در هکتار در سالهای ۶۱، ۶۲، ۶۵، ۶۶

استانها	سطح کل زیرکشت	تولید کل	میانگین سطح زیرکشت	میانگین تولید	میانگین بازدهی در هکتار
آذربایجان شرقی	۱۱۰۰۶	۲۰۲۵۴۵	۲۷۵۲	۵۰۶۳۶	۱۸/۴۰
آذربایجان غربی	۲۴۷۹۰	۵۳۹۸۸۵	۶۱۹۸	۱۳۴۹۷۱	۲۱/۷۸
اصفهان	۵۵۵۱۸	۱۲۳۵۶۲۱	۱۳۸۸۰	۳۵۸۹۰۵	۲۵/۸۶
ایلام	۳۰۰۰	۷۲۰۰	۳۰۰۰	۷۲۰۰	۲/۴۰
باختران	۲۴۷۳۳	۷۹۶۴۰۱	۶۱۸۳	۱۹۹۱۰۰	۳۲/۲۰
تهران	۱۱۷۲۰	۹۲۹۴۹۲	۲۹۳۰	۲۳۲۳۷۳	۱۷/۷۲
چهارمحال و بختیاری	۷۰۵۵	۴۵۷۹۶۰	۱۷۶۱	۱۱۴۴۹۰	۱۲/۶۳
خراسان	۲۶۷۱۹۲	۴۸۵۳۱۲۰	۶۶۷۹۸	۱۲۱۳۲۸۰	۱۸/۱۶
خوزستان	۱۰۱۵۰	۳۵۴۶۸۵	۲۵۳۸	۸۶۴۲۱	۳۴/۰۶
زنجان	۱۶۹۱۱	۴۴۴۹۷۸	۴۷۲۸	۱۱۶۲۴۵	۲۴/۵۹
سمنان	۱۱۲۶۰	۲۵۹۱۶۱	۲۸۲۰	۶۴۷۹۰	۲۲/۹۸
فارس	۱۰۱۸۱۶	۲۱۸۱۶۰۳	۲۵۴۵۴	۵۴۵۴۰۲	۲۱/۴۳
کردستان	۱۹۵	۱۸۲۸۳۰	۱۹۵	۱۸۲۸۳۰	۱۱/۵۱
کرمان	۱۶۱۳۵	۳۵۵۶۷۲	۴۰۳۸	۸۸۹۴۸	۲۲/۰۲
کهگیلویه و بویراحمد	۱۳۳۴	۲۳۸۹۳	۱۳۳۴	۲۳۸۹۳	۱۷/۷۱
لرستان	۶۷۹۱	۱۶۰۱۴۶	۲۴۴۸	۴۰۰۳۷	۱۶/۳۶
مرکزی	۲۳۳۸۸	۱۴۱۳۳۲	۵۸۴۷	۳۵۲۳۳	۱۷/۶۹
همدان	۱۶۸۸۲	۳۷۷۹۴۷	۸۲۲۱	۹۴۴۸۷	۲۲/۳۹
یزد	۳۴۰۰	۱۱۵۰۰۰	۳۴۰۰	۱۱۵۰۰۰	۳۳/۸۲

منبع: گزارش سالانه کشاورزی کشور طی سالهای ۶۳ الی ۶۶ صفحه ۲۰۸ و ۱۱۷
 مأخذ: از مرکز تحقیقات روستایی و اقتصاد کشاورزی کشور

که در جدول مشخص است، اعداد متفاوتی را نشان می‌دهد. بدین ترتیب، ملاحظه می‌شود که میانگین اشتغال نیروی کار در هکتار در خوزستان ۹/۹۳ (حداکثر) و در یزد ۱/۳۱ نفر (حداقل) می‌باشد.

۲. نقش سرمایه‌گذاری در پیشرفت کشاورزی، بسیار با اهمیت است. استفاده از تراکتور، پمپهای الکتریکی و کلیه ابزارهای که نیاز به سرمایه‌گذاری دارند، زمینه ساز توسعه می‌باشد و بطور کل، مصرف ماشین‌آلات در کشاورزی، به عنوان یک نهاده معتبر مطرح است. استفاده در هر هکتار ماشین‌آلات در کل کشور ۰/۳۷ اسب بخار بوده است. این عدد در سیستان و بلوچستان ۰/۷۴ (ماکزیمم) و در خوزستان ۰/۱۲ اسب بخار (مینیموم) بوده است.

۱. ارقام اولیه جدول، میانگین استفاده از نهاده‌های مورد نظر را در کل کشور طی سال ۱۳۶۰ نشان می‌دهد. در این سال میانگین اشتغال نیروی کار، در هر هکتار در کشاورزی ۴/۰۳ بوده است ولی اشتغال نیروی کار، در استانهای مختلف، همان طوری

۳. استفاده از کودهای شیمیایی و مواد حاصلخیزکننده زمین‌های کشاورزی در سطح کل کشور در سال مورد نظر، ۱۱۷ کیلوگرم در هکتار بوده است. در حالی که مصرف آن در استان اصفهان ۳۶۵ کیلوگرم (حداکثر) و در استان بوشهر ۵ کیلوگرم (حداقل) بوده است.

۴. استفاده از سموم دفع آفات در سال تحقیق در کل کشور، ۱۴۵ کیلوگرم در هکتار حداکثر مصرف آن در استان مرکزی ۶۴۲ کیلوگرم و در کهگیلویه و بویراحمد در حد بسیار ناچیزی بوده است.

۵. استفاده از حجم نقدینگی، بصورت وامهای دریافتی، جهت ایجاد تسهیلات لازم برای تصمیم‌گیری مدیران تولید، به عنوان سرمایه بسیار

جدول شماره ۳ - میانگین مصرف نهاده‌های کشاورزی و ارزش ناخالص تولیدشده در هکتار در سال ۱۳۶۱

استانها	میانگین نیروی کار در هکتار	میانگین ماشین آلات در هکتار	میانگین مصرف کود شیمیایی در هکتار	میانگین مصرف سموم دفع آفات در هکتار	مصرف وام در هکتار	زمینهای زیر کشت آبی	ارزش ناخالص زیر تولید به ریال	ارزش ناخالص در آمد سرانه به ریال
کل کشور	۴/۰۳	۰/۳۷	۱۱۷	۱۴۵	۸۵۰۴	۳۷/۶۷	۴۷۲۴۳	۱۹۰۵۷۰
مرکزی	۳/۶۸	۰/۳	۱۹۳	۶۴۲	۷۸۸۷	۴۹/۴	۲۶۷۶۹	۹۸۶۶۰
گیلان	۲/۹۲	۰/۵۳	۳۱۲	۱۱	۲۴۷۲۹	۵۶/۸۵	۲۴۵۴۳۵	۷۱۶۶۷۰
مازندران	۳/۸۹	۰/۶۲	۱۴۷	۱۷۷	۱۲۸۸۴	۳۵/۸۴	۱۱۰۳۶۱	۴۲۵۱۶۰
آذربایجان شرقی	۳/۶۴	۰/۴۵	۸۱	۱۱۳	۴۷۳۳	۳۳/۳۲	۳۸۹۹۰	۱۴۱۷۹۴
آذربایجان غربی	۳/۲۶	۰/۴۲	۸۳	۳۹۴	۷۱۹۹	۴۵/۹۹	۲۷۲۰۵	۸۸۶۸۴
باختران	۶/۲۶	۰/۲۹	۷۱	۹۷	۲۴۸۸	۱۳/۳	۲۲۲۵۵	۱۳۹۲۴۳
خوزستان	۹/۹۳	۰/۱۲	۸۴	۱۷۲	۳۴۸۶	۳۹/۷۳	۲۶۳۶۶	۲۶۱۷۵۴
فارس	۵/۲۶	۰/۲۸	۱۴۳	۷۳	۱۲۹۰۰	۵۵/۶۸	۵۸۸۱۸	۳۰۷۵۶۸
کرمان	۲/۸۸	۰/۵۲	۳۳۱	۱۳۴	۱۸۷۹۵	۹۷/۰۴	۴۰۱۱۰	۱۱۵۵۷۹
خراسان	۳/۵۱	۰/۴	۱۱۸	۶۲	۸۴۱۰	۴۱/۴۳	۳۱۴۱۶	۱۱۰۱۹۷
اصفهان	۲/۷۵	۰/۷	۳۶۵	۷۲	۱۶۰۹۲	۷۳/۸۳	۷۹۷۲۰	۲۱۹۵۵۷
سیستان و بلوچستان	۱/۵۹	۰/۷۴	۱۰۵	۶۶	۴۱۴۵	۸۴/۲۶	۲۸۶۴۵	۴۵۶۶۷
کردستان	۷/۱۶	۰/۲۶	۹	۳۲	۹۸۷	۶/۴	۱۲۵۲۸	۸۹۷۵۳۳
لرستان	۳	۰/۴	۷۷	۸۶	۱۰۸۴۰	۲۰/۷۴	۴۷۲۵۵	۱۴۱۷۶۵
همدان	۳/۴۱	۰/۳۶	۶۰	۷۱	۵۸۱۰	۲۳/۸۶	۲۲۷۳۵	۷۷۴۶۰
سمنان	۲/۴۱	۰/۴۶	۷۲	۱۲۷	۱۷۸۷۸	۸۰/۵۸	۷۴۹۲۷	۱۸۰۷۰۶
ایلام	۴/۶	۰/۲۵	۴۶	۱۰۳	۴۳۲۲	۱۰/۴۷	۳۸۷۴۸	۱۷۸۲۴۰
هرمزگان	۲/۷	۰/۶	۸۲	۵۴	۲۹۷۴۰	۶۵/۲۸	۳۹۵۰۰	۱۰۶۶۵۰
بوشهر	۹/۶	۰/۲۵	۵	۳۱	۶۰۲۴	۲	۲۴۷۲۸	۲۳۷۷۶۹
چهارمحال و بختیاری	۵/۸۴	۰/۱۳	۸۵	۴۵	۵۲۹۱	۳۵/۵۹	۲۹۲۸۶	۱۷۱۳۳۵
یزد	۸	۰/۱۲	۵	۸	۵۲۸۴	۱۵/۷۲	۱۲۷۰۱	۱۰۱۲۳۵
کهگیلویه و بویراحمد	۲/۶	۰/۱۸	۳۰	۰	۱۶۲۴۳	۲۰/۱۶	۳۵۵۴۳	۹۲۱۴۸

ضروری بوده، که این نهاد در سطح کل در هر هکتار ۲۹۷۴۰ ریال و حداکثر آن در استان هرمزگان ۲۹۷۴۰ ریال و حداقل آن در کردستان ۹۸۷ ریال بوده است.

۶- زمینهای آبی قابل کشت در هر استان دارای بازدهی قابل توجهی می‌باشند. نسبت زمینهای زیرکشت آبی در سطح کل ایران به مجموع زمینهای زیرکشت کشور ۳۷/۶۷ درصد می‌باشد، حال آنکه این عدد در سال تحقیق در یزد، ۱۰۰ درصد یعنی حداکثر بوده اگر چه سطح کشت واقعی در این استان، بسیار کم می‌باشد، و این در عین حال بدین مفهوم است که در استان یزد کشت دیم هم وجود ندارد. از طرف دیگر در استان بوشهر درصد زمینهای آبی فقط در حدود ۲ درصد بوده است.

۷- استفاده از نهاده‌های نوین در افزایش ارزش ناخالص بازدهی در هکتار نقش بسزایی دارد، با توجه به اعداد مشخص شده در جدول، این ارزش در سطح کل در حدود ۴۷۲۴۳ ریال در هر هکتار بوده است. در استان گیلان در هر هکتار ۲۴۵۳۵ ریال (حداکثر) و حال آنکه حداقل این میزان در کردستان به مبلغ ۱۲۵۲۸ ریال در هر هکتار بوده است.

۸- درآمد ناخالص در سطح کل کشور در این سال، ۱۹۰۵۷۰ ریال در هر هکتار است که حداکثر آن برای هر کشاورز در استان گیلان، حدود ۷۱۶۶۷ ریال و حداقل آن در سیستان و بلوچستان، حدود ۴۵۶۶۷ ریال بوده است.

■ شاخص توسعه

با استفاده از دانسته‌های جدول شماره ۳ می‌توان، میانگین شاخص توسعه، برای تمامی استانهای ایران تهیه نمود. این چنین شاخصی در جدول شماره ۴ نشان داده شده است. برای تهیه این جدول عدد ۱۰۰ را برای هر متغیر کل در نظر گرفته‌ایم با مقایسه ارزش کل هر متغیر با ارزش استانی همان متغیر، جدول شاخصها تهیه شده است. برای این منظور آن طور که از جدول ۳ برآمده، از هشت متغیر استفاده شده است سپس نماینده‌های (شاخص‌های) همه هست متغیر جمع گردیده تا به شاخص کل برای هر استان رسیده است. مثلاً برای استان مرکزی جمع شاخص ۱۱۱۲۰۴۳ و گیلان ۱۸۲۷۰۲۴ و غیره در آخر از طریق تقسیم مجموع شاخص هر استان به عدد ۸ شاخص ترکیبی برای هر استان بدست آمده است که در آخرین ستون جدول شماره ۴ نشان داده شده است.

● بازدهی کشاورزی را باید در رابطه با سایر عوامل، از جمله بکارگیری سرمایه یا تکنولوژی‌های نوین از قبیل بذر سالم، ماشین آلات کشاورزی، انواع مختلف کودهای شیمیایی و سموم دفع آفات، نیروی کار ماهر و متخصص برای آموزش، تحقیق، ترویج و نیز در یکپارچگی اراضی و سایر مسایل اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی دانست.

■ نتیجه گیری

شاخص ترکیبی بیانگر این مطلب است که کشاورزی استانهای مختلف کشور، به طور یکنواخت توسعه نیافته است و اختلاف زیادی در توسعه یافتگی آنها وجود دارد. برای بررسی بهتر، می‌توان استانهای کشور را به دو گروه تقسیم نمود. گروه الف - همه استانهایی که شاخص ترکیبی آنها بیش از ۱۰۰ می‌باشند (بالای میانگین کل قرار گرفته‌اند)، به عنوان استانهای توسعه یافته در نظر گرفته شده‌اند.

ب- تمامی استانهایی که شاخص ترکیبی آنها زیر عدد ۱۰۰ قرار دارند، کمتر توسعه یافته نامگذاری شده‌اند.

درین استانهای توسعه یافته، بالاترین عدد به استان گیلان اختصاص دارد که شاخص توسعه این استان ۲۲۸/۰۴۱ می‌باشد در حالی که در بین استانهای پیشرفته، خوزستان پایین‌ترین موقعیت را با شاخص ۱۰۱/۱۱ بخود اختصاص داده است. با توجه به بررسی بعمل آمده، بازده این استانها از استانهای کشور را می‌توان توسعه یافته قلم داد نمود.

در گروه دوم که استانهای کمتر توسعه یافته تلقی می‌شوند، کردستان با شاخص توسعه ۴۷/۰۴۹ در پایین‌ترین موقعیت قرار دارد. البته باید توجه نمود، سالهای بررسی مصادف با سالهای جنگ تحمیلی بوده است و به طور طبیعی در این سالها با توجه به موقعیت استانهای جنگی، نهاده‌های تولیدی به طور یکنواخت و عادلانه‌ای توزیع نگردیده است با این وجود، سیمای کشاورزی استانهای مختلف ایران را به طور کلی در این تحلیل می‌توان مجسم نمود.

■ منابع و مأخذ:

- * این مطلب بخشی از رساله دکتری تحت عنوان "مشکلات کشاورزی در اقتصاد ایران" متعلق به نعمت‌اله متین می‌باشد.
- الف - به زبان فارسی:
- ۱- مرکز تحقیقات روستایی و اقتصادی کشاورزی (گزارشات لازمه) ۶۶، ۶۵، ۶۴، ۶۳.
- ۲- دکتر ربیع بدیهی هله، جغرافیای مفصل ایران، صفحه ۱ و ۲.
- ۳- مجله زیتون وزارت کشاورزی شماره‌های ۱۵، ۲۹، ۴۰.
- ۳۸
- ۴- گزارش سالانه کشاورزی کشور طی سالهای ۶۵ الی ۶۸
- ب - به زبان لاتین
- 1. Rame . A.A. Economics of agriculture 1983 Atlantic Publishers Bombay

جدول شماره ۴ - استفاده از زمین‌های کشاورزی در استانهای مختلف کشور

استانها	میانگین اشتغال نیروی انسانی در هکتار	میانگین مصرف کتاروزی در هکتار	میانگین مصرف کودهای شیمیایی در هکتار	میانگین مصرف سموم در هکتار	میانگین مصرف دریاچه در هکتار (اسرمانه گذاری)	میانگین زیرکشت آبی زیرکشت	تولید در هکتار	ارزش ناخالص در اسرمانه هر کارگر در هکتار	شاخص کل شاخص کل	شاخص ترکیب
کل کشور	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰
مرکزی	۹۱/۳۳	۸۱/۳۸	۱۶۴/۹۶	۲۴۲/۷۶	۹۲/۷۲	۱۳۱/۱۴	۵۶/۶۶	۵۱۷۷	۱۱۱۲/۴۳	۱۳۹/۰۵
گلان	۷۲/۴۶	۱۳۳/۲۴	۲۶۶/۶۷	۷/۵۹	۲۹/۷۹	۱۵۰/۹۳	۲۱۹/۵۳	۳۷۶/۰۷	۱۸۷۷/۴۴	۲۳۸/۲۹
ماندگزان	۹۶/۵۳	۱۶۷/۵۷	۱۲۵/۶۴	۱۲۲/۰۷	۱۵۱/۵۱	۹۵/۱۴	۲۳۳/۶۰	۲۳۳/۱۰	۱۲۵/۱۵	۱۵۱/۸۹
آذربایجان شرقی	۹۰/۳۳	۱۲۱/۶۲	۶۹/۲۳	۷۷/۹۳	۵۵/۶۶	۸۸/۴۵	۸۲/۵۳	۷۲/۳۱	۶۶/۱۵	۸۳۵
آذربایجان غربی	۸۰/۸۹	۱۳۳/۵۱	۷۰/۳۹	۳۷۱/۷۳	۴۴/۴۵	۱۲۲/۰۸	۵۷/۵۹	۴۶/۵۴	۴۷/۹۳	۱۰۵/۹۹
باختران	۱۵۵/۳۳	۷۸/۳۸	۶۰/۶۸	۶۶/۹۰	۲۹/۲۶	۳۵/۳۱	۲۷/۱۱	۷۳/۰۷	۵۴۶/۰۳	۶۸/۲۵
خوزستان	۱۴۶/۴۰	۳۹/۲۳	۷۱/۷۹	۱۱۸/۶۲	۴۰/۹۹	۱۰۵/۲۷	۵۵/۸۱	۱۳۷/۳۵	۸۰/۸۷	۱۰۱/۱۱
فارس	۱۳۰/۵۲	۷۵/۶۸	۱۲۲/۲۳	۵۰/۳۴	۱۵۱/۶۹	۱۴۷/۸۱	۱۲۴/۵۰	۱۶۱/۳۹	۵۶۴/۱۶	۱۳۰/۵۳
کرمان	۷۱/۴۶	۱۴۰/۵۴	۳۸۲/۱۱	۹۲/۴۸	۲۲۱/۰۱	۲۵۷/۶۱	۸۴/۹۰	۶۰/۶۵	۱۲۱۱/۲۹	۱۵۱/۴۴
خراسان	۸۷/۹۰	۱۰۸/۱۱	۱۰۰/۸۵	۴۲/۶۶	۹۸/۸۹	۱۰۹/۸۸	۶۴/۵۰	۵۷/۸۲	۶۷۲/۰۲	۸۴/۰۳
اصفهان	۶۸/۲۴	۱۸۹/۱۹	۳۱۱/۹۷	۴۹/۶۶	۱۸۹/۳۳	۱۱۵/۹۹	۱۶۸/۷۴	۱۱۵/۲۱	۱۲۸۸/۲۳	۱۶۱/۰۳
سیستان و بلوچستان	۳۹/۴۵	۲۰۰/۰۰	۸۹/۷۳	۲۵/۵۲	۴۸/۷۳	۲۳۲/۶۸	۶۰/۶۳	۲۲/۹۶	۷۳/۷۳	۹۱/۲۷
کردستان	۷۲/۴۴	۷۰/۲۷	۷/۶۹	۲۳/۰۷	۱۱/۶۱	۱۶/۹۹	۲۶/۵۳	۲۷/۱۰	۳۷۱/۱۱	۲۷/۲۹
لرستان	۸۴/۶۴	۱۰۸/۱۱	۶۵/۸۱	۵۹/۳۱	۱۲۷/۴۷	۵۵/۰۶	۱۰۰/۰۳	۷۳/۳۹	۶۶۴/۶۱	۳۸/۰۸
همدان	۵۹/۸۰	۹۷/۳۰	۵۱/۲۸	۴۸/۹۷	۶۸/۲۲	۶۳/۳۴	۲۸/۱۲	۴۰/۶۵	۵۰۳/۵۹	۶۲/۸۲
سمنان	۱۱۴/۱۴	۶۷/۵۷	۳۹/۲۳	۷۱/۰۳	۸۷/۵۱	۲۱۲/۹۰	۱۵۸/۶۰	۹۸/۸۲	۱۰۱/۰/۸۱	۱۲۴/۳۵
ایلام	۶۷/۰۰	۱۶۲/۱۶	۷۰/۰۹	۳۷/۲۴	۵۰/۸۲	۲۷/۹۹	۸۲/۶۱	۹۴/۵۳	۵۳۶/۲۳	۶۸/۲۸
مرمغان	۲۳۸/۲۱	۶۷/۵۷	۴/۲۷	۲۱/۳۸	۳۴۹/۷۲	۱۳۳/۲۹	۸۳/۶۱	۵۵/۹۶	۹۹۹/۰۹	۱۲۴/۸۸
بوشهر	۱۴۴/۹۱	۲۵/۱۴	۷۲/۶۲	۳۱/۳	۷۰/۸۲	۵/۳۱	۵۲/۳۴	۱۲۴/۷۷	۵۸۲/۶۹	۷۳/۰۹
چهارمحال و بختیاری	۱۹۸/۵۱	۳۲/۲۳	۴/۲۷	۵/۵۲	۶۲/۱۴	۳۱/۷۳	۲۶/۸۸	۵۲/۱۲	۵۵۵/۷۷	۷۰/۷۲
یزد	۳۲/۵۱	۱۷۰/۷۷	۲۶۹/۲۳	۲۵۴/۳۱	۶۲/۱۴	۲۶۵/۴۶	۱۱۵/۸۰	۳۷/۵۴	۱۴۸۸/۰۵	۱۸۷/۲۹
کوگیلویه و بویراحمد	۶۲/۵۲	۴۸/۶۵	۲۵/۶۴	۰/۰۰	۱۹۱/۰۰	۵۲/۵۲	۷۵/۷۳	۲۸/۳۵	۵۰۶/۹۲	۶۲/۲۴

منبع: وزارت کشاورزی و دامپروری، شماره ۱۴، سال ۱۳۶۲، صفحه ۶۳